

НЕПОЗНАТО ПИСМО СВЕШТЕНЕ ОПШТИНЕ СВЕТЕ ГОРЕ АТОНСКЕ КНЕЗУ МИЛОШУ ОБРЕНОВИЋУ ИЗ 1859. ГОДИНЕ*

ДЕЈАН ЦЕЛЕБЦИЋ

Апстракт. – У овом раду објављује се грчки текст и превод на српски језик писма које је 19. марта 1859. године Свештена општина Свете Горе Атонске упутила кнезу Милошу Обреновићу, честитајући му повратак на кнежевски престо. Дато писмо тематски је повезано с писмом из 1835. године, које се такође објављује у овој свесци Хиландарског зборника. Кроз детаљно поређење и анализу дипломатичких, сфрагистичких и језичких обележја двају писама, уочавају се значајне промене у пракси канцеларије Свештене општине у периоду од четврт века.

Кључне речи: Свештена општина Свете Горе Атонске, кнез Милош, повратак на престо, печати светогорских манастира, језичка обележја

У овом раду објављује се оригинални грчки текст и превод на српски језик једног до сада непознатог документа из Архива Народног музеја у Београду, где се чува у колекцији „Најстарија акта, повеље и дипломе“, у којој су похрањена документа старија од 1881. године. Реч је о званичном писму које је 19. марта 1859. године Свештена општина Свете Горе Атонске упутила кнезу Милошу Обреновићу, честитајући му повратак на „преславни српски кнежевски престо“. Иако је писмо веома кратко, и не садржи конкретне историјске податке, оно је ипак значајно зато што осветљава односе између Свете Горе и српског кнеза, о којима смо до сада врло мало знали. Дато писмо тематски је повезано с писмом из 1835. године, којим се Светогорци захваљују кнезу за поколон од сто хиљада гроша, који су, према његовој изричитој вољи, били подељени свим светогорским монасима, не само онима који су живели у неком од двадесет манастира, него и онима у скитовима, ћелијама или било где на Светој Гори.¹ Објављивање ова два до сада непозната текста у једној свесци Хиландарског зборника, добра је прилика да се уоче и анализирају сличности и разлике у погледу језичке и дипломатичке праксе Свештене општине

* Аутор и Редакција се захваљују Бојани Борић Брешковић, директору Народног музеја, за одобрење да се фотографија документа објави у Хиландарском зборнику, вишем кустосу Марији Јеринић зато што нам је указала на овај документ, и кустосу и архивисти

Драгани Еремић за драгоцену помоћ током рада на чланку.

¹ То писмо се такође објављује у овој свесци: в. Ίωακείμ Αθ. Παπάγγελοσ, *Ἡ δωρεὰ τοῦ Μίλοσ Ὁβρένοβιτς πρὸς τοὺς Ἀγιορείτες (1835)*, Хиландарски зборник 15.

ОПИС ДОКУМЕНТА, ИЗДАЊЕ ТЕКСТА, ПРЕВОД И КОМЕНТАР

Папир, дволист димензија 540 × 403 mm, текст је на првој страни, док су три стране празне; доња и горња ивица исписаног листа су оштећене, посебно доњи леви угао; нема потписа; канцеларијски дрзопис, слова су ситна, нема скраћеница, мали број лигатура, недоследност у употреби великог слова, користе се узвичник и арапске цифре, пренос речи у нови ред означен је цртом, нема правописних грешака; језик је катаревуса; печати двадесет светогорских манастира, од којих су поједини оштећени, распоређени су на маргинама око текста, по пет на свакој, а изнад сваког печата је истом руком којом је написан основни текст исписано име манастира којем припада (доле дато у загради); печати су распоређени овим редоследом (слева на десно, почевши од горњег левог угла): Лавра (Λαύρας), Ватопед (Βατοπαίδιου), Ивирон (Ίβήρων), Хиландар (Χιλανδαρίου), Дионисијат (Διονυσίου), Кутлумуш (Κουτλουμουσίου), Пантократор (Παντοκράτορος), Ксиропотам (Ξηροποτάμου), Зограф (Ζωγράφου), Дохијар (Δοχειαρίου), Каракал (Καρακάλλου), Филотеј (Φιλοθέου), Симонопетра (Σίμωνος Πέτρας), Ставреникита (Σταυρονικήτα), Свети Павле (Αγίου Παύλου), Ксенофонт (Ξενοφώντος), Есфигмен (Εσφιγμένου), Русик (Ῥωσσικοῦ), Кастамонит (Κωνσταμονίτου), Григоријат (Γρηγορίου).

ТЕКСТ

συγχαρητήριος ὀλοσφράγιστος ἐπιστολή (Π. 13–14)

Ἐψηλότατε! |

Ὅτε ἡ θελξίνους ἀγγελία τῆς κατ' ἐπίνευσιν θείαν ἐπα-|νόδου τῆς ὑμετέρας ἀξια-
γάστου Ἐψηλότητος εἰς τὸν περίδοξον Ἦγε-|μονικὸν τῆς Σερβίας θρόνον ἀφίκετο
κ(αι) μέχρις ἡμῶν ἀπαξάπασα |⁵ ἡ τοῦ ἁγιωνύμου Ὁρους Ἄθω Ἱερὰ Κοινότης χρέος
εἶπερ τι καὶ | ἄλλο δίκαιον ἐκπληροῦσα ἀνέπεμψεν εὐχὰς εὐχαριστηρίους τῇ | θείᾳ
καὶ παντεπόπτῳ προνοίᾳ, ἥτις τὰ πάντ' ἐφορῶσα καὶ | κατὰ δίκην ἄγουσα ἀνέθετο
καὶ αὐθις τῇ τῆς ὑμετέρας Ἐψη-|λότητος περινοίᾳ τὴν διεύθυνσιν τῆς θεοσυντη-
ρήτου ταύτης Ἦγε-|¹⁰μονίας.

Τῷ κατ' ὀφειλὴν τούτῳ αἰσθήματι κινουμένη καὶ σή-|μερον ἡ αὐτὴ Ἱερὰ Κοινότης
τῶν Εἴκοσι Βασιλικῶν Ἱερῶν Μο-|ναστηρίων ἐμφανίζεται διὰ τῆς παρούσης συγ-
χαρητηρί(ου) ὀλοσφρα-|γίστου ἐπιστολῆς τῇ ὑμετέρᾳ πεφιλημένῃ Ἐψηλότητι ἵνα
ἐκ |¹⁵ βαθέων ψυχῆς συγχαρῆ αὐτῇ καὶ ἰκετεύσῃ ὅπως προσδέξῃται | εὐμενῶς τὰς
διαπύρους συγχαρητηρίους ἐκφράσεις τῆς ἐν Κυρίῳ | ὀλομελοῦς ταύτης ὀμηγύρεως,
ἥτις βαθείαν αὐτῇ ὀφείλουσα εὐ-|γνωμοσύνην καθ' ἧς ἔτυχεν εὐεργεσίας οὐδέπο-
τε ἐπαύσατο | εὐχὰς ἀναπέμπουσα ἡμέρας καὶ νυκτὸς ὑπὲρ τῆς ἐπὶ τὰ κρείτ-|²⁰
προόδου καὶ συντηρήσεως τῆς θεοφιλοῦς ταύτης Ἦγεμονίας. |

Μηδαμῶς τοίνυν ἀμφιβάλλοντες ὅτι ἡ ὑμετέρα Ἐψη-|λότης θέλει ἀποδεχθῆ εὐμενῶς
τὰ ταπεινὰ συγχαρητήρια τῆς | Ἱερᾶς Κοινότητος διατελοῦμεν βαθυσεβάστως. |²⁵

Τῇ 19 Μαρτίου 1859 |

Τῆς ὑμετέρας Ἐψηλότητος |

πρὸς θεὸν ἰκέται |

† Ἄπαντες ἐν τῇ Κοινῇ Συνάξει ἀντιπρόσωποι καὶ Προϊστάμενοι τῶν Εἰκο-|σιν Ἱερῶν Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους Ἄθω |

² ms. Ἐπανόδου. ⁷ ms. Παντεπόπτω. ¹³⁻¹⁴ ms. Ὀλοσφραγίστου Ἐπιστολῆς. ²² ms. ὑψηλότης. ²⁹ ms. ἀγίου ὄρους.

ПРЕВОД

Височанство!

Када је радосна вест о по Божијем допуштењу поновном уздизању Вашег дивљења достојног Височанства на преславни српски кнежевски престо стигла и до нас, целокупна Свештена општина Свете Горе Атонске, одужујући тако свој дуг, који је праведан као ни један други, узнесе захвалне молитве божанском и Свевидећем Провиђењу, које, будући да све види и свиме по правди управља, премудрости Вашег Височанства поново на управу предаде Богом чувану јој Кнежевину.

Данас пак покренута истим тим дужним осећањем, Свештена општина Двадесет Царских Манастира овим писмом-честитком с печатима свих манастира иступа пред Ваше возљубљено Височанство, да би јој из дубине душе заблагодарила и умолила је да с благонаклоношћу прими најтоплије изразе захвалности свеукупног њеног сабора у Господу, који, будући да Вашем Височанству дугује дубоку благодарност за добротинство од ње примљено, ни за трен није престао, ни дању ни ноћу, да узноси молитве за напредак и очување богољубиве јој Кнежевине.

Ни најмање не сумњајући да ће Ваше височанство благонаклоно примити смерне честитке Свештене општине,

С дубоким поштовањем, 19. марта 1859. године,

Вашег Височанства пред Богом молитвеници

† Сви представници у Сабору и предстојатељи двадесет светих манастира Свете Горе Атонске.

КОМЕНТАР

(2–4: Ὅτε ἡ θελξίνους ἀγγελία ... ἀφίκετο κ(αὶ) μέχρις ἡμῶν):² „Када је радосна вест [...] стигла и до нас...“. Не знамо тачан датум када је вест о Милошовом повратку на престо стигла на Свету Гору, будући да у писму нема ни назнаке колико је времена протекло од примања вести до састављања писма. Светоандрејска скупштина, на којој је изгласана одлука о Милошовом повратку, била је одржана 30. новембра 1858. године, а ово писмо је састављено 19. марта наредне 1859. године. Између та два датума, дакле, прошло је сто осам дана. (5–6: χρέος εἶπερ τι καὶ | ἄλλο δίκαιον ἐκλήρουσα): „одужујући тако свој дуг, који је праведан као ни један други“. Овим речима алудира се на обавезе које је Света Гора двадесет четири године раније преузела када је од Милоша

² У загради су наведени редови у оригиналном тексту.

примила издашан поклон од сто хиљада гроша. Поменуте обавезе у овом писму нису изричито наведене, али су познате из писма које су Светогорци упутили кнезу 1835. године: 1) да се сви светогорски манастири „до века“ (αἰωνίως) кад год се моле за своје ктиторе моле и за Милоша, његовог наследника на престолу и остале чланове његове породице; 2) да сви манастири „ све док постоје“ једанпут годишње, на дан Светог Андреја Првозваног (30. новембра), служе свеноћно бденије молећи се за „Богом чувани српски народ“! У овом одељку је наглашено да када је стигла вест о Милошевом повратку на престо целокупна Свештена општина Свете Горе (ἀπαξάλασα ἢ τοῦ ἀγιωνύμου Ὅρους Ἁθω Ἱερὰ Κοινότης) „узнула захвалне молитве Богу“. То највероватније треба схватити тако да је у Протату одржана једна служба благодарења којој су присуствовали представници свих двадесет манастира.

(17–20: ἥτις [ὁμήγουρις τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος]... οὐδέποτε ἐπαύσατο | εὐχὰς ἀναπέμπουσα ἡμέρας καὶ νυκτὸς ὑπὲρ τῆς ἐπὶ τὰ κρεῖτ-|²⁰τω προόδου καὶ συντηρήσεως τῆς θεοφιλοῦς ταύτης Ἡγεμονίας.) „који [сабор Свештене општине] ... ни за трен није престао да узноси молитве за напредак и очување богољубиве јој Кнежевине.“ Овим одељком се истиче да су Светогорци и у време док је Милош био у изгнанству непрестано испуњавали обавезе које су преузели 1835. године (в. претходни коментар). На овом месту, међутим, Светогорци наводе да су се све време молили за српску кнежевину, а не за кнежеве наследнике трона, породицу и цео српски народ, како је он од њих то захтевао.

Поређење писма из 1835. и писма из 1859. године

Анализа дипломатичких и сфрагистичких разлика. Оба документа написана су на дволисту папира, али раличитих димензија; писмо из 1835. године написано је веома лепим и читким рукописом, који је очигледно под утицајем штампаних књига, док је писмо из 1859. године исписано канцеларијским брзописом, без калиграфских амбиција; сложена формула обраћања на почетку писма из 1835. године (Ἐψηλότατε καὶ Μεγαλοπρεπέστατε Ἡγεμὸν Πάσης Σερβίας Κύριε Κύριε Μύλοση) у писму из 1859. је сведена само на прву реч наведене формуле; завршна формула, која би требало да стоји испред потписа, у два писма је слична (у писму из 1835. је проширена с неколико речи); ни једно ни друго писмо нема потписе; редослед печата за првих дванаест манастира исти је у оба документа, али за места 13–20 постоје значајне разлике. Ради боље прегледности, табеларно приказујемо редослед од 13. до 20. места по писму из 1835, по писму из 1859, и по Уставу Свете Горе Атонске из 1924. године, који је и данас на снази.

Место манастира	Писмо из 1835. године	Писмо из 1859. године	Данашње стање (Атонски устав из 1924. године)
13	Свети Павле	Симонопетра	Симонопетра
14	Симонопетра	Ставроникита	Свети Павле
15	Ксенофонт	Свети Павле	Ставроникита
16	Ставроникита	Ксенофонт	Ксенофонт

Место манастира	Писмо из 1835. године	Писмо из 1859. године	Данашње стање (Атонски устав из 1924. године)
17	Григоријат	Есфигмен	Григоријат
18	Есфигмен	Свети Пантелејмон	Есфигмен
19	Свети Пантелејмон	Кастамонит	Свети Пантелејмон
20	Кастамонит	Григоријат	Кастамонит

Из приложеног произлази да се разлике између данашњег поретка и оног из 1835. године састоје само у томе што су Симонопетра и Свети Павле (13. и 14. место), односно Ксенофонт и Ставреникита (15. и 16. место), међусобно заменили места, док је редослед 17–20. места данас исти као што је био 1835. године. С друге стране, 1859. године на снази је био другачији поредак. Произлази да је током XIX века редослед манастира 13–20. места био несталан, те да је највише промена, и то трајних, било од 13. до 16. места.

Најзначајнија разлика је у томе што је више манастира у датим писмима употребило два различита печата. Првих пет манастира у хијерархији (Лавра, Ватопед, Ивирон, Хиландар и Дионисијат) у оба писма су употребили исти печат, као и манастири Симонопетра и Есфигмен, а највероватније и Филотеј и Ставреникита, чији су печати из 1859. прилично оштећени, тако да се истоветност тих печата с оним из 1835. године пре може претпоставити него поуздано утврдити. Преосталих једанаест манастира је у оба писма употребило различите печате (Кутлумуш, Пантократор, Ксиропотам, Зограф, Дохијар, Каракал, Свети Павле, Ксенофонт, Григоријат, Свети Пантелејмон и Кастамонит). На печатима из 1859. године је по правилу приказан исти празник као и на печатима из 1835. Изузетак представља само манастир Светог Павла, јер је на печату из 1835. приказан Свети Ђорђе како убија аждају, а на оштећеном печату из 1859. разазнаје се једна ктиторска фигура с црквом у руци. Легенда већине, ако не свих једанаест печата садржала је и годину његове израде: Кутлумуш (1850), Пантократор (1852), Ксиропотам (година је написана алфабетом, последње слово је нечитко, тако да се распознаје само ΑΩΝ, што значи да је печат настао између 1851. и 1859. године), Зограф (1849), Каракал (алфабетом ΑΩΜ – 1840), Свети Павле (уз тешкоће се могу распознати само прве две цифре 18..), Ксенофонт (1775), Григоријат (1840), Свети Пантелејмон (на месту за годину јасно се види само Α, иза којег би могло да буде Ω, док је последње, треће слово највероватније Ε, али би могло да буде и Θ, тако да може бити 1805. или 1808. година), Кастамонит (јасно се распознају само прве две цифре 18..). Што се тиче печата Дохијара из 1859. године, извесно је само то да је последње слово Ν, што указује на 1850. годину (ΑΩΝ). Наведени подаци показују да је већина ових печата настала после 1835. године, што би водило закључку да су у периоду између настанка двају писама стари печати највероватније били замењени новим, а да су стари испали из употребе. Међутим, случај Ксенофонта и, највероватније, Светог Пантелејмона показују да ствари нису биле тако једноставне. Да су стари печати могли бити коришћени и после израде нових показује случај Ксенофонта: наиме, на печату који је

тај манастир употребио у првом писму кнезу Милошу уписана је 1787, а на другом, као што је горе већ наведено, 1777. година. Што се пак Светог Пантелејмона тиче, премда се година на печату употребљеном у другом писму не може поуздано прочитати, тај печат је највероватније настао почетком XIX века, као и печат који је исти манастир употребио у првом писму српском кнезу (1805). Из тога произлази да је и Свети Пантелејмон, слично као и Ксенофонт, током XIX века користио два различита печата. На крају, вредна пажње су и два печата употребљена у првом писму кнезу Милошу, будући да њихове легенде показују старију годину израде: печат манастира Зограф био је направљен 1687, а Светог Павла чак 1638. године.³ Ова два примера показују да су легенде печата светогорских манастира могле садржати годину њихове израде много пре него што је то постало опште правило током XVIII, а посебно до средине XIX века.⁴

Језичке разлике. И у језичком погледу постоје разлике између двају писама. Језик писма из 1835. године садржи низ архаичних елемената, који су били саставни део грчког књижевног писаног језика, али и немали број димотичких одлика. Такав стил био је карактеристичан за протатска документа из времена туркократије. Језик писма из 1859. године, напротив, одликује одсуство димотичких обележја, као и понекад усиљена лексика и фразеологија. Промену језичког стила треба довести у везу са све широм употребом катаревусе од када је основана модерна грчка држава.

У писму из 1835. године у функцији присвојних заменица по правилу се користе енклитички облици личних заменица у генитиву (μας, της), што је изразито димотичко обележје, али се ређе јављају и пуни облици (ἡμῶν, αὐτῆς), често у изразима којима се исказује владарско достојанство, односно поданички однос према владару (Ἐψηλότατε καὶ Μεγαλοπρεπέστατε ἡμῶν Ἀυθέντα, κατὰ χρέος ἡμῶν δουλικόν, Ἐψηλότης Αὐτῆς). Старогрчке присвојне заменице, које су одавно нестале из грчког говорног језика, у овом писму се нормално не користе, али се ипак јављају на крају писма, у фиксном изразу ословљавања (Ἐμετέρα Ἐψηλότης). Напротив, у млађем писму из 1859. године, старогрчке присвојне заменице за 1. и 2. лица множине ἡμέτερος, ὑμέτερος редовно се користе. У функцији присвојних заменица још се користе и генитиви личних заменица, али искључиво у њиховом пуном облику, никада енклитичком. Друга димотичка обележја у писму из 1835. године су: уз конјунктив се више пута користи везник *νά* (једанпут појачано *διὰ νά*), али и старогрчко *ἴνα* два пута; поред изразито димотичког предлога *μέ* с акузативом (*μέ ὄλα τὰ ἐπιθυμητὰ τῆς καρδίας της*), налазимо и *μετά* с генитивом (*μετὰ τῶν ἀοιδίμων κτητόρων μας*); димотичка сложена релативна заменица у генитиву, у присвојном значењу (*τῶν ὀποίων*, „чија“), али једанпут и старогрчка релативна заменица (*δι' ἣν*). С друге стране, у писму из 1859. године димотичка обележја се строго избегавају, па се тако искључиво користе релативне заменице карактеристичне за класични и покласични грчки (једанпут *ἥς* и два пута *ἥτις*), а уз конјунктив

3 На печату, који је веома добро очуван, на месту где је иначе уписивана година израде, постоје само цифре 683, па нема сумње да је реч о 1683. години.

4 Поређења ради, напоменимо да су печати неколико светогорских скитова из друге по-

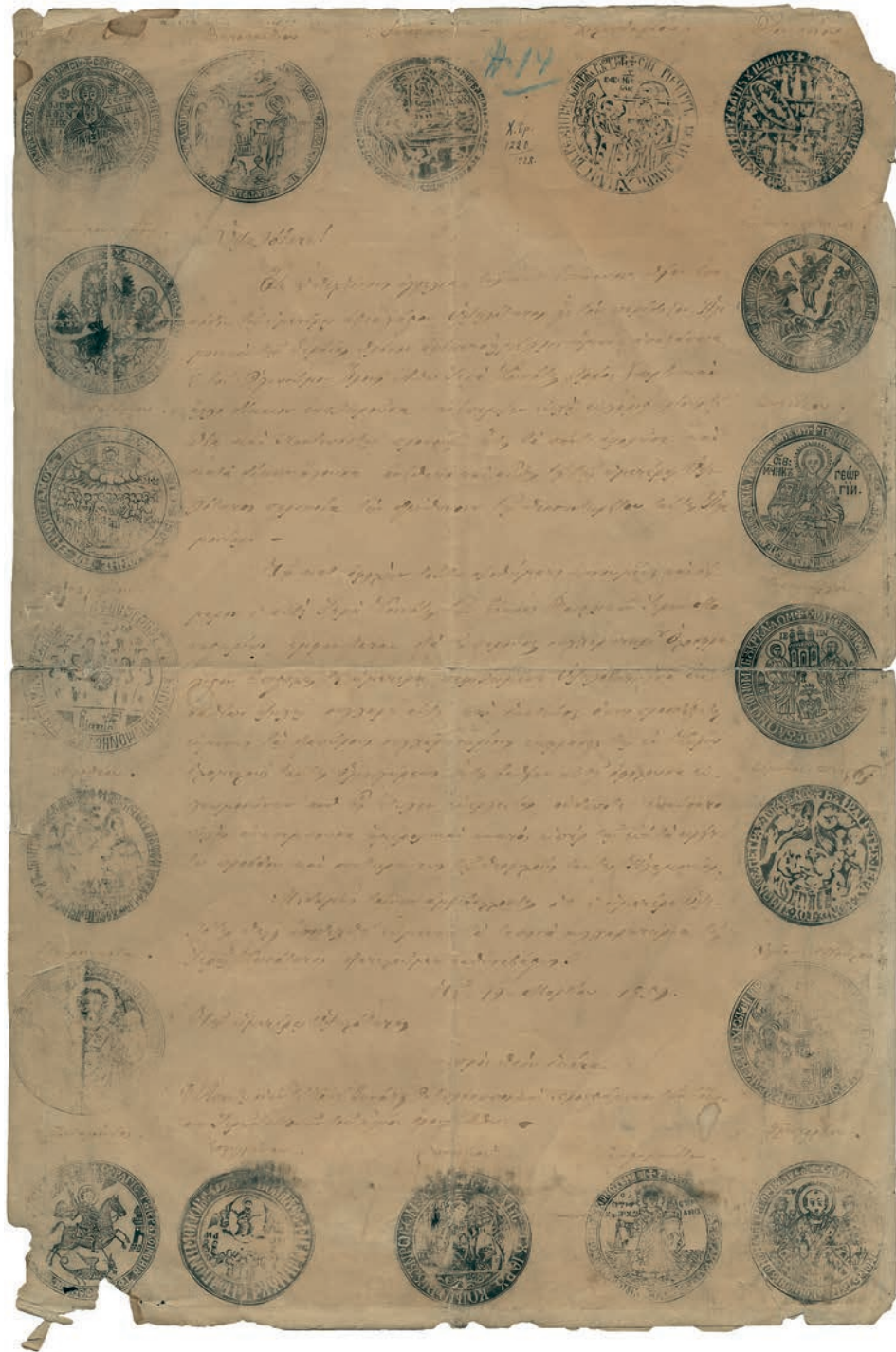
ловине XVIII и првих деценија XIX века, међу којима је најстарији печат ивиронског скита Светог Претече из 1753. године, такође имали утиснуту годину израде: уп. Ἰωακείμ Ἀθ. Παπάγγελος, *Ἡ δωρεὰ τοῦ Μίλος Ὀβρένοβιτς πρὸς τοὺς Ἀγιορείτες* (као у нап. 1).

само везници ἴνα и ὅπως, никада (διὰ) νά. Тон катаревусе језику млађег писма даје лексика и поједини изрази, на пример придеви θελξίνους и ἀξιάγαστος, глагол ἀφίκετο, а посебно изрази попут εἴπερ τι καὶ ἄλλο и κατ' ὀφειλὴν. На крају ове сажете језичке анализе вреди поменути и футур θέλει ἀποδεχθῆ из писма из 1859. године, који је био у широкој употреби у грчким ранопоствизантијским текстовима,⁵ од када је остао у употреби у грчкој књижевној традицији.

5 У Граматици Николе Софијаноса из прве половине XVI века поменути футурски облик се наводи као регуларан „футур први“: уп. Ν. Σοφιανός, *Γραμματικὴ τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων γλώσσης*, прир. Е. Легранд, Париз 1870, 51.

This paper presents the Greek text and the Serbian translation of the letter dispatched on 19 March 1859 by the Holy Community of Mount Athos to Prince Miloš Obrenović, congratulating him on his return to the princely throne. The letter, kept by the National Museum in Belgrade, is thematically related to a letter from 1835, which is also published in this volume of *Hilandarski zbornik* (see Ἰω-ακεῖμ Ἀθ. Παπάγγελος, Ἡ δωρεὰ τοῦ Μίλος Ὀβρένοβιτις πρὸς τοὺς Ἄγιορεῖτες). Through a detailed comparison and analysis of the diplomatic, sphragistic, and linguistic features of the two letters, significant changes in the practice of the office of the Holy Community have been observed in a quarter-century span. It has been observed that in the 1859 letter only the first five monasteries on Mount Athos and two other smaller monasteries used the same seal as in 1835, while the others used a different seal. A comparison of the linguistic differences between the two letters shows that the 1859 letter was written in Katharevousa, which is the reason why it shows significantly fewer demotic features than the 1835 letter.

ПИСМО СВЕШТЕНЕ ОПШТИНЕ СВЕТЕ ГОРЕ АТОНСКЕ КНЕЗУ МИЛОШУ ОБРЕНОВИЋУ
(19. МАРТ 1859), НАРОДНИ МУЗЕЈ (БЕОГРАД), АРХИВСКА ГРАБА, „НАЈСТАРИЈА МУЗЕЈСКА
АКТА, ПОВЕЉЕ И ДИПЛОМЕ“